

Јован Радовановић

**ДРАГОЉУБ
ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ
У ОГЛЕДАЛУ
ИСТОРИЈСКИХ
ДОКУМЕНАТА**

Друго допуњено и проширено издање

ГНШЦД
Београд, 2003.

3. Јован РАДОВЛНОВИЋ

Јован Радовановић
ДАРАГОЉУБ ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ
У ОПТЕДАЛУ ИСТОРИЈСКИХ ДОКУМЕНАТА

Издавачи

ш т т

САВЕЗ УДРУЖЕЊА БОРАЦА НОР-а СРБИЈЕ
(ФОНДАЦИЈА „ДРАГОЈЛО ДУДИЋ“)
САВЕЗ УДРУЖЕЊА БОРАЦА НОР-а СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

За издаваче

Миле Кордић
Милосав Бојић

Редакција

Љубомир Зечевић
Слободан Обрадовић
Јован Стаматовић

Рецензенти

Др Бранко Латас, научни саветник
Војни историчар Петар Вишњић, пуковник и публициста

Предговор

Проф. др Гојко Миљанић

Редактор

Иван Матовић, новинар и публициста

Лектор и коректор

Јелисавета Миловановић, професор

РеТисШар личних имена

Иван Матовић

Ликовна, Шехичка и компјутерска обрада
Александар Шведић, академски сликар

Штампа

, Београд

Београд, 2003.

Предговор другом издању

Прво издање ове књиге, штампано 1996. године, наишло је на велико интересовање читалаца, на позитивне оцене историчара и стручне критике и брзо распродате. Више година аутор је вршио допунска истраживања, радио на прикупљању грађе и проширивању тема знатно је увећан укупни обим и квалитет овог дела. Свако допуњено поглавље, као и дораде обрађиваних тема у првом издању, поткрепљено је новим изворима и документима. Ту чињеницу посебно обогаћује зналачки коришћена богата и веома обимна грађа којом се аутор служио. Стога ово ново издање представља научно дело писано лаким стилем и разумљивим језиком. Чита се као лепа литература.

У првом реду разрађена су и документима ауторова закључења, потврђена посредно и непосредно колаборација четника са италијанским и немачким окупаторима, посебно у бици на Неретви и Дрини почетком 1943. године, а потом и колаборација у Србији и другим деловима Југославије од 1943. до 1945. године; у време продора 2. пролетерске и 5. крајишке дивизије у Србију у пролеће 1944, у Топличко-јабланичкој операцији, у борбама на Ибру, Копанику итд. Све оцене о тим борбама поткрепљене су четничким и окупаторским документима, као и извештајима немачких „официра за везу“ у штабовима четничких команданата (мајора Војислава Лукачевића, мајора Драгослава Рачића, капетана Жике Марковића и сл.). Непобитно документа дају потпуну истину о догађајима који су обрађени.

Низом нових докумената четничке провенцијенције, успешно су приказани четници као војска, која је огрегла не само у злочинима него и у корупцији која задаје страх народу. Четници, кад у документима говоре о себи као војсци, показују сву прљавштину и беду у својим редовима, што указује на морално и војничко посрнуће и расуло те тзв. војске у отаџбини.

Поред бројних четничких злочина, које је аутор обрадио у првом издању, о геноциду над муслиманским живљем у околини Фоче, Чајничка и Бијелог Поља, у новом издању аутор је још детаљније и уверљивије приказао и документовао четничке злочине, посебно у Шумадији (село Друговац код Смедерева, села око Београда, у Јаго-

дини, Параћину и Ћуприји, око Горњег Милановца и Чачка). Оригинална документа и чињенице указују да су четници у суштини били терористичка војска.

Анализом и приказом тзв. Михаиловићевог плана о решавању српског националног питања, које су уз њега формулисали и разрадили Стеван Мољевић и Драгиша Васић, аутор документовано доказује да је то био план раван геноциду у односу на друге народе и националне заједнице.

Аутор је успешно и документовано обрадио улогу др Слободана Јовановића (у ратно време потпредседника, односно председника емигрантске Владе Краљевине Југославије), једног од Михаиловићевих идеолога. Аутор је такође документовано доказао бројне његове подвале савезничким командантима - генералима Де Голу и Двајту Ајзенхауеру - да одликују Михаиловића „као осведоченог борца против окупатора“. Његовом заслугом, односно подвалом, Михаиловић је одликован високим француским одликовањем - Легијом части и похваљен од Ајзенхауера, а његови команданти: Баћовић, Лукачевић, Остојић и др. такође високим савезничким одликовањима. Све се то догодило у време битке на Неретви, кад се Михаиловићеви четници налазе у истом строју са окупаторима - Италијанима, а делом и са Немцима и „на истом казану"! Та историјска подвала савезницима у Другом светском рату, којој нема премца, представља нонсенс своје врсте и у овој књизи пластично је приказана.

Уверљиво су негирани покушаји четничких следбеника, па и неких историчара, да у разним публикацијама скорашњих датума рехабилитују четнике и њиховог вођу Михаиловића. Те бројне публикације, које се у последњих десетак година често објављују, највећим делом представљају историјски фалсификат, са јасним политичким конотацијама.

У посебном поглављу аутор суптилном анализом поткрепљеном обиљем докумената, пише о Михаиловићу као политичару и војном команданту. Он је коришћењем докумената који сами казују у овом делу доказао да се Михаиловић, иако високо војно образован и са дипломатским искуством, у рату показао као танак политичар, који није дорастао времену догађаја, а као војник са великим претензијама - без иједне важније победе над својим противником! Као војник није имао прави компас. Сарађивао је са бројним савезницима, често се са њима и препирао, верујући да ће их надмудрити, али није успевао. Сарадња са окупатором и одбијање позива за борбу против окупатора су га најпотпуније компромитовали. Имао је слабе процене, вукао погрешне војничке и политичке потезе и редовно трпео поразе.

Таква политика га је неминовно довела до пропасти. Одрекли су га се и савезници и Краљевска влада па и сам Краљ Петар II -септембра 1944.

Ауторова оцена о Михаиловићу, о његовим способностима и неспособностима, његовом укупном ратном понашању тако је документована и упечатљива да се чита као посебан есеј.

Ово дело осведоченој Публицисте ч историчара Јована Радовановића, Писано са Пуном одговорношћу, По оштри и По садржини валану уређено, сврставам међу најдокументованије, најобјективније и најиспешије књиге о четничтву и њиховом вођи Драгољубу Дражи Михаиловићу.

Проф. др Гојко Миљанић

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА

... Друго издање књиге ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ У ОГЛЕДАЛУ ИСТОРИЈСКИХ ДОКУМЕНТАТА обogaћено је новим деловима садржаја, базираним на новим документима и публикацијама, што је аутор значајки уградио у текст првог издања. Са текстом првог издања и додатим новим поглављима, *рукопис представља целовито научно дело о историји четничког покрета чија је персонафикација Михаиловић*. Нове целине текста, које квалитетно допуњавају прво издање, односе се и на четничко планирање и спровођење програма за решење српског националног питања; опсег колаборације четника са окупаторима у бици на Неретви; сарадњу са окупаторима у Србији; четнички терор; „ђенералови дани и ноћи”. Ту је и Михаиловићева обмана савезника везана за њихов захтев да онеспособи два моста: на Ибру и Јужној Морави. као и део у коме се разматра питање како је Михаиловић ишао на изазивање „грађанског” рата чему је подредио све војне активности укључујући и сарадњу са окупаторима. Део текста је посвећен публикацијама у којима се прекрајају историјске чињенице, у сврху рехабилитације четника и Михаиловића, а део на Михаиловића као политичара и војника без јасне војно-политичке визије.

Гледано у целини, велика вредност овога рада, који се темељи на изворним документима четничке, британске, америчке и окупаторске провенијенције, као и релевантним публикацијама домаћих и страних аутора, је у томе да *документација Јоворе, и у основи демантују измишљотине и лажи о Шобожићој анишокупаторској борби четника, Ше је прави Шренцки да се оно појави као публикација дослушна ширем кругу корисника.*

" Др Бранко Латас,
научни саветник

... Аутор Јован Радовановић годинама је изучавао четнички покрет и његовог вођу Дражу Михаиловића и објавио већи број радова на ову тему. Садашње, друго издање дела „Драгољуб Дража Михаиловић у огледалу историјских докумената”. обogaћено додатним темама и новим изворним документима, појављује се у време ломова или великих промена, када смо сведоци деструкције и заборава истине, када се желе рехабилитовати верни сарадници окупатора и прекројити историја лажима и неистинама. Ово дело Јована Радовановића чини још комплетнију и уверљивију слику четничког покрета и представља једну од најуспешнијих и најквалитетнијих његових објављених књига. *Убрајам Ја у ред врло значајних прилога и аутентичних доказа у изучавању настајања, улоге, сарадње са фашистичким окупаторима, извршених злочина и проласка четничког покрета, посебно његовој организацији и разарања, Драже Михаиловића.*

Писано језиком науке, истине, стрпљења и толеранције, богато садржајем и новим темама, дело побуђује шире интересовање јавности. Читаоци, не само историчари, кад узму књигу у руке, читаће је до краја, као узбудљиво и пријемчиво штиво. Због свега тога са посебним задовољством преноручујем је читаоцима.

Д ' А ^ ^ Д т
Пуковник Петар вишњшг.
војни историчар и публициста

УВОДНИ ДЕО

Увод

Већ неколико година се у разним крајевима Србије, односно Југославије, подижу спомен-обележја лицима која су у Другом светском рату била колаборанти окупатора, а негде и улице и насеља добијају њихова имена. Међу њима су и генерал бивше Војске Краљевине Југославије и председник квислиншке Владе Србије под немачком окупацијом Милан Недић и пуковник исте војске Драгољуб Михаиловић, познатији као Дража, за време рата генерал и командант Југословенске војске у отаџбини, односно четника. Обојицу је историјска наука, и наша и савезничка, оценила: Михаиловића - као колаборанта и ратног злотвора, Недића - као квислинга окупатора, па их, као издајнике народа, и осудила. Али поједини политичари у нас, припадници неких странака и мали, скоро занемарљив број историчара-ројалиста, у шовинистичкој еуфорији, траже рехабилитацију тих људи, посебно Михаиловића. Чак је једна посланичка група у Скупштини Србије затражила да се то питање стави на дневни ред заседања. Једноставно речено, тражи се опроштај за издају, за потпуну колаборацију са окупаторима и за извршене покоље хиљада невиних у ратним годинама, Да ли је то тражење историјски оправдано? Зашто се то уопште покреће? Да ли Французи траже „опроштај“ за маршала Петена? Да ли Норвежани покрећу рехабилитацију Квислинга? Не, сасвим сигурно.

У овом раду биће речи о Драгољубу Дражи Михаиловићу, вођи четничког покрета и начелнику Штаба Врховне команде, у ствари - о команданту Југословенске војске у отаџбини, старешини „црних тројки“, односно његових терориста, односно о четништву у целини. Говорићу снагом докумената и језиком чињеница. Наводићу или коментарисати документе четничке, савезничке, окупаторске и друге провенцијенције, стављајући на увид само факта. Дакле, писаћу како је било.

Да видимо, најпре ко је био Драгољуб Михаиловић, шта је и како радио, како је и против кога ратовао, с ким је био у савезу или дослуху, од кога је помоћ примао, кога је варао? Шта је све радио, у шта и у кога се заклињао? И, напослетку, докле је стигао. Шта није урадио, а требало је да учини. Све у времену ратном, од 1941. до 1945. године.

Драгољуб Михаиловић, рођен 1893. године у Ивањици, војно школовање започео је пред балканске ратове и као кадет учествовао у Првом балканском рату. У том рату је добио и први официрски чин, а потом је учествовао и у Првом светском рату. После рата завршио је више војне школе, па се налазио на разним дужностима у Генералштабу и у Краљевој гарди. У Француској је похађао курс француског језика, а потом био војни аташе у Бугарској, па у Чехословачкој. Имао је у тој војно-дипломатској служби, и уопште у војној каријери, успеха, али и падова.

У балканским ратовима учествовао је као војни питомац - поднаредник и произведен је у чин потпоручника, затим у Првом светском рату и у пробоју Солунског фронта. Рањен је код Лерина. Из рата је изишао у чину поручника. Одликован је са две златне медаље за храброст, једном сребрном, за храброст, орденом белог орла са мачевима IV и V реда и енглеским Војним крстом „по избору једини у дивизији“. У мирnodопским условима између два рата, поред напредовања у чиновима, кажњаван је и осуђиван, премештан „по казни“. Двапут (1939. и 1940) кажњен је са по 30 дана затвора.¹

Још у то време формирао је о себи високо мишљење као о способном човеку који може друге лако да надмудри, па и да сваког опонента „једног преко воде преведе“. То илуструје и један његов обавештајни „подухват“ из времена када је био војни изасланик у Чехословачкој. Тада је Чехословачка армија добила позив да пошаље делегацију у Совјетски Савез, на маневре које је изводила Црвена армија. Дража је имао добре сараднике у војном врху Чехословачке, па је и он инкогнито уврштен у ту војну делегацију са личним подацима чехословачког официра. Маневри су били и прошли. На крају, када су свима дељени сувенири, овај „чехословачки официр“ је добио табакеру. Када ју је отворио угледао је цедуљицу на којој је писало: „Пуковнику Краљевске југословенске војске господину Драгољубу Михаиловићу“!

Дража Михаиловић је, вероватно „прогутао кнедлу“ и тек тада схватио да су га Руси „прочитали“.

Током рата 1941-1945. Михаиловић није био дорастао крупним догађајима и фактички се изгубио. Није имао ни снаге ни способности да усмерава и води један покрет. Временом се он и његови четници постепено претварају у колаборационисте. Спровode терор, компромитују се у народу и код савезника. Англо-Американаца. Михаиловић је своје четнике током рата одвео на трагичне стампутице сарадње са окупаторима, братоубилаштва, издаје и терора, са којих није било повратка. Као такви, и Михаиловић и његов четнички покрет неминовно су морали пропасти. Ратни вихор их је једноставно одувао. Коман-

дант четника је, по оној песми „много хтео, много започео...“, али томе није био дорастао, па је, на крају, доживео агонију.

Бројне присталице Драже Михаиловића обични људи, као и млађи официри у великом броју у почетку устанка су желели да се боре против окупатора, за ослобођење земље. Пришли су четничком покрету из родољубља. Али су лоше вођени од Краљевске југословенске владе у емиграцији и од Михаиловића, и све време рата погрешно усмеравани не у праву борбу против окупатора, већ у братоубилачки рат - морали пропасти и командант и његови четници. Још у почетку, са Равне горе, због четничког оклевања и неборбености, бројни официри, нарочито млади, напустили су Михаиловића и прикључили се партизанским одредима и Ратко Мартиновић, Радивоје Јовановић - Брадоња, поп Влада Зечевић, Предраг Марковић, Јака Авшић и др.

У научној јавности, па и у ширим масама читалаца посебно млађих генерација, мало је познато да се велики број активних официра и подофицира бивше Краљевске Југословенске војске, у јулским устанцима 1941. и касније, определио за партизанске народноослободилачке одреде, одн. Народноослободилачку војску. Према истраживањима публицисте Ивана Матовића, у јулским устанцима учествовало је око 400 старешина југословенске војске са чиновима од поднаредника до пуковника. Међу њима су и: пуковник Саво Оровић, мајори Бранко Пољанац, Михаило Апостолски, капетан I класе Велимир Терзић, капетани Перо Ћетковић, Раде Хамовић, Руди Петовар, Јован Вукотић, Драгослав Петровић Горски, Франц Пирц, Периша Грујић, Владимир Кнежевић Волођа, Средоје Маркићевић, Павле Илић Вељко, поручници Божо Лазаревић, Слободан Секулић, Момчило Смиљанић, потпоручници Љубиша Урошевић, Рајко Танасковић, Милорад Јанковић, водник Здравко Јовановић и многи други. Број старешина бивше Југословенске војске у Народноослободилачкој војсци Југославије, уочи капитулације Италије (9. септембра 1943. године), износио је преко 700. Из њихових редова, углавном првобораца НОР-а, њих 96, за осведочено јунаштво и заслуге за ратне победе, проглашено је за народне хероје, а 38 током рата добило чинове генерала, док су у деценијама мира, из те категорије старешина, њих 157 добили чинове генерала ЈНА.²

У војсци Краљевине Југославије Михаиловић је био командант пука, начелник секција за фортификацију у Министарству војске, морнарице и ваздухопловства, заменик начелника штаба армије. Априлски рат 1941. затекао га је на дужности заменика начелника Штаба 2. армије. Из Добоја, где се затекао кад је потписана капитулација Југословенске краљевске војске, са групом официра, подофици-

ра, војника и жандарма, да би избегао заробљавање, упутио се према Србији. Отад па до 11. маја са својом групом путовао је преко Хан Пијеска, где му се придружила још једна група официра и војника, Олова, Сјеверског и Старог Брода до планине Таре у Србији. Одатле је путовао поред Заовина и манастира Раче до села Николића између Ужица и Бајине Баште, где се група поделила на два дела. Са Михаиловићем је остало 7 официра и 13 подофицира и војника (по другим верзијама у групи их је укупно било 26, односно 32). Преко Јелове горе, Косјерића, Тометиног Поља и Гојне горе група је стигла на пошумљену зараван између планина Маљена и Сувобора - на Равну гору³. Тамо је Михаиловић формирао свој штаб, а затим са председницима суседних сеоских општина водио разговоре о снабдевању.

Одлука Михаиловића, као и хиљаде официра и подофицира краљевске војске, да избегне заробљеништво и не прихвати кагагулацију готово је једина светла тачка у његовом четниковању. Све друго што је чинио, готово без изузетка, водило је његов покрет у дволично понашање - час савезништво час непријатељства са разним оружаним формацијама, у колаборацију са окупатором до понора и у националну издају. На Равној гори он се лагодно осећао, мада та територија није била далеко од немачких гарнизона у Ваљеву, Чачку, Ужицу, Горњем Милановцу. За Михаиловића и његове људе Немци су врло брзо сазнали. Али стари и искусни обавештајац умео је „да се обезбеди“ и од окупатора. Похватао је везе са директним сарадницима Немаца Миланом Аћимовићем и другим, касније и са Миланом Недићем, председником тзв. „Владе спаса“. Контактирао је и са Немцима - Јозеф Матл, официр Абвера, професор славистике у Грацу, два пута је у лето 1941. долазио на Равну гору⁴. Разаслао је своје официре у разне крајеве Србије и Црне Горе, па у Херцеговину, Босну, Далмацију, Словенију. Са својим сарадницима, као и са појединим личностима из неких политичких странака (Милош Секулић, Драгиша Васић, Живко Топаловић, Стеван Мољевић, Младен Жујовић) формирао је Централни национални комитет. У програму свога покрета Михаиловић се определио за тзв. тактику чекања, односно тактику атантизма - док „дође време“ за борбу! То је део „стратегije ишчекивања“. Његов програм посебно је истицао борбу до истребљења против Муслимана и Хрвата и потпуно етничко чишћење појединих територија, с тим што је „примарни задатак“ била и остала борба против комуниста и НОП-а у целини.

У свом „Политичком програму“ од 28. септембра 1941. године Михаиловић је предвиђао:

„...Б. омеђиши де фашио српске земље и учиниши да у њима остане само српски живаљ,

В. посебно имаши у виду брзо и радикално чишћење Традова и њихово поцуњавање српским елеменШом,

Г. израдиши план чишћења или померања сеоскоТ сШановнишШва са циљем хомоТеносШи српске државне заједнице,

Д. у српскојјединици, као нарочиШо Шежак проблем, узешши пи-Шање муслимана и по моТућносШи решиши Та у овој фази...

После непуна три месеца овај програм стварања „чистих српских земаља“ без „свих народних мањина и ненационалних елемената“ Михаиловић и његови најближи сарадници разрадили су до танчина на темељу потпуног етничког чишћења.⁶

О борби против окупатора у том Програму - ништа!

Измишљен „први герилац Европе“

Иначе, цело пролеће и половину лета 1941, када је у Србији, односно на територији Југославије почео оружани устанак под вођством Комунистичке партије Михаиловић и његови четници су веома лако и проживели. То је била родна година а села у Шумадији богата, па су се његови четници шепурили, залазили у сеоске куће и тражили го-збе. Отуда су четници, још из тих првих дана, у народу названи „гибаничари“. О томе сведочи и поручник Ратко Мартиновић, тада четник код Михаиловића, касније партизан, односно генерал ЈНА, у свом делу „Од Равне горе до Врховног штаба“. Михаиловићеви људи, посебно у иностранству из редова емигрантске Владе, бивших амбасада у САД, Канади и др. - после Другог светског рата, су га прогласили „првим герилцем Европе“, што он никад није био. Све до почетка устанка који је поведе Комунистичка партија, његови четници нису ништа, ама баш ништа, учинили што би имало и призивак гериле. Нису извели ниједну акцију, чак ни без употребе оружја, која би имала било коју одлику гериле.

Ни у домаћим ни у немачким документима нема доказа да су четници Михаиловића током лета 1941. године, изводили било какве, па ни герилске акције, а народноослободилачка борба у јулу се већ била снажно распламсала и у Србији, у Црној Гори, у Босни и Херцеговини. Тек почетком августа се у појединим немачким извештајима, који су из Србије упућивани у Берлин, говори о опасности да оружани устанак под руководством Комунистичке партије захвати и неке наци-

оналистичке организације. Представник Министарства спољних послова Трећег Рајха у Србији, Феликс Бенцлер, на тражење својих претпостављених захтевао је да генерал Данкелман (тада немачки командант Србије) упути податке о том питању. И већ 14. августа генерал Данкелман извештава:

„Притисивање српским националистичким круговима саботажних и Шерорисичких акција, што се до сада мојо утврдиши, извршених према јединишвенном плану, а које се насшавају и које су Шакође усмерене прошив Вермахшиа, не може се доказати”¹

Један други извештај, од 27. августа, који је упутио Бенцлер, нешто је друкчији. У њему се наводи да се „Михаиловић забринуо због тога што су неки четнички одреди учествовали у борбама против Немаца.⁸

Петнаестак дана касније, 12. септембра, Бенцлер пише да четници са партизанима учествују у борби, „мада досад са њима није било никакве борбе...”

Ни најмање акције, дакле, Михаиловић није изводио против окупатора. Ништа нема од „првог герилца” Европе. Била је то обична фарса која се појавила знатно касније, после 2. светског рата, кад је Михаиловић тотално пропао, односно сишао са сцене, а његови обожаваоци теже да га рехабилитују.

Податке из наведених немачких докумената сасвим допуњава и Михаиловић. У једном документу од августа 1941., у ствари првом писменом наређењу о формирању четничких јединица - на крају се и>ричито каже:

„ Сукоби са Немцима да се избежавају!...”

Михаиловић, дакле, својим одредима наређује пасивност. Избегавање сукоба са окупатором. Кад документа тако говоре, где је онда „први герилац Европе”? Нема га једноставно. Спава док партизански одреди воде борбе широм земље против окупатора и његових помагача жандарма, полиције итд.

Фалсификатори историје народноослободилачког рата у дневној политици страначког надметања и у шовинистичкој еуфорији протурaju ту измишљотину о „првом герилцу”. Међутим, историјске чињенице су тврдоглаве. Оне сасвим друкчије говоре. Прва „герилска јединица” у окупираној Европи, колико се досад зна, формирана је у Пољској 27. септембра 1939. године, позната под именом „Служба победи Пољске”. После Пољске, покрет отпора настаје у Француској, где су у зиму 1940. на Ј94Ј. *формиране борбене јединице „Слобода”. „Отпор” и друге.*

Очевидно, Михаиловић није био „први герилац“ ни у Југославији ни у Европи. Али, његове апологете држе се максиме, коју је давно изрекао Ђордано Бруно: „Ако није истина, оно је лепо измишљено“.

Звучни назив, приписан Михаиловићу као „првом герилцу Европе“ једноставно су измислили људи монархистички оријентисани и противници Народноослободилачке борбе народа Југославије. Основу за таква обмањивања дао је још у првим годинама рата професор др Слободан Јовановић, који је у време кад је био председник Југословенске краљевске Владе у емиграцији, вештом пропагандом обавештавао савезнике да се Михаиловићеви четници боре против окупатора и то у време њихове најшире колаборације са Недићевим и окупаторским снагама (Немци, Италијани, Бугари, у периоду масовне легализације четничких јединица). Ту тезу је Јовановић, после четничке пропасти, у емиграцији још више „разрађивао“, посебно у време хладног рата. Последњих година његови следбеници - националисти иду још даље. Чак и споменике подижу колаборационистима окупатора и вођама терориста - Дражи креатору познатих „црних тројки“ - кољача, Павлу Ђуришићу „носиоцу“ Хитлеровог „гвозденог крста“, Филипу Ајдачићу једном од најсвирепљих четничких злочинаца итд.

Међутим, историјска наука, њене чињенице су неумољиве и веома убедљиве. Оне ту тезу о „првом герилцу“ тотално негирају. Отпор немачком окупатору и фашизму знатно раније повела је Комунистичка партија, односно народноослободилачки покрет, одмах после 27. марта 1941. године, када је народ одбацио приступање Краљевине Југославије *Тројном пакту, на Саветовању КПЈна Чукарици у Београду*, Јосип Броз Тито је одредио стратегију КПЈ: да комунисти, њихови симпатизери појачају антифашистички фронт, да се одазивају на мобилизацију за одбрану Југославије и за борбу против тзв. пете колоне. У прогласу од 15. априла те године КПЈ је поновила тај позив и тражила да се официри, подофицири и војници Југословенске војске као и други родољуби боре против фашистичке најезде. Тога месеца организован је и Војни комитет Комунистичке партије (у почетку устанка прерастао у Главни, оди. у Врховни штаб партизанских одреда). Убрзо су формиран и комитети у покрајинама и многим градовима, који су почели интензивно да раде на припремању народа за антифашистичку борбу: скупљање оружја, обука у руковању оружјем, обука санитарских кадрова. Првомајски проглас КПЈ, као и други документи из тог времена, позивао је такође у борбу против окупатора. Посебно је то учињено одлукама познатог Мајског саветовања КПЈ. Све се то догађало пре појављивања Драгољуба Драже Михаиловића на Равној гори. Чак у почетку устанка тај „први герилац“ је буквално спавао.

Епитет „првог герилца“ данас, на жалост, користе разни квази-политичари, као и неки историчари - фалсификатори (већином млађи, мада међу њима има и старијих који су монархистички или шовинистички одређени), у еуфорији страначких борби, посебно у Србији и Црној Гори, и БиХ. И тиме једноставно обмањују генерације које тај покрет не познају. На срамоту тих историчара - фалсификатора, та груба неистина о „првом герилцу Европе“ и Михаиловићу као „антифашисти“ улази и у школске уџбенике историје у Србији, што је историјски фалсификат.

Сарадња и сукоб партизанских одреда и четника 1941. године

Године 1941. у окупираној Југославији, односно на територији Србије настала су два покрета за борбу против окупатора и ослобођење поробљене земље. Народноослободилачки покрет организовала је Комунистичка партија Југославије, под вођством Јосипа Броза Тита, а други, четнички, повео је пуковник БЈВ Драгољуб Дража Михаиловић.

Позив на устанак против окупатора који је упутио Политбиро ЦК КПЈ 4. јула народима Југославије организације Комунистичке партије и војни комитети су дочекали спремни. Крајем јуна и током јула формиран су бројни партизански одреди: Ваљевски, Чачански, Први и Други шумадијски, Космајски, Крајински, Врањски, Посавски и други широм Србије и Војводине, тако да су у септембру дејствовала 24 добро организована и бројна одреда. Од седмојулског пуцња у Белој Цркви, кад су ликвидирана два жандарма који су добили оружје од окупатора да чувају окупаторски систем и воде борбу против НОП, из дана у дан све су бројније акције: напади на железничке мостове, тунеле, на пруге, диверзије по градовима, нарочито у Београду, разоружавање жандарма који су били у служби окупатора. Почеле су се стварати слободне територије, од којих је била најпространија у западној Србији. Ослобођене су варошице: Ариље, Рача, Богатић, Крупањ, Лозница и др.

Други покрет, војно-четнички, како се у почетку звао, настао је касније и развијао се спорије. Пуковник Михаиловић је са групом официра и подофицира, из Босне доспео у Србију, у рејон Равне горе средином маја. Током лета окупљао је офицере, жандарме и друга бивша војна лица. Распоређивао их је у разне крајеве Србије и прокламовао борбу за обнављање Краљевине Југославије под династијом

Карађорђевића, а вербално се изјаснио за ослобођење земље, али да за борбу „још није време“.

Током лета, нарочито у јесен представници оба покрета су имали више сусрета и покушавали да одреде заједничке циљеве и методе борбе. Одржано је више састанака и преговора на нижим нивоима, по срезовима и градовима: у Губеревцима код Чачка, 21. јула, августа у Годовику код Пожеге, 14. августа на Церу - у Мачви, 19. августа код Краљева и у другим крајевима.

Више састанака и разговора о могућностима заједничке борбе против окупатора одржано је и на вишем нивоу. Међу њима су и преговори у Београду 8. септембра (Благоје Нешковић, Ђуро Стругар и Војин Николић - партизански представници и представници четника: пуковник Бранислав Пантић и мајор Велимир Пилетић), затим, два сусрета на највишем нивоу: први 19. септембра у Струганику (Тито и Дража) и други, у Брајићима, 27. октобра (Тито, Сретен Жујовић и Митар Бакић, а од четника: Дража, потпуковник Драгослав Павловић и Драгиша Васић). Пре тога, средином октобра са Дражом, Васићем и Павловићем састали су се Александар Ранковић и Милош Минић на Равној гори.

На састанцима на нижим нивоима било је успешнијих споразумевања и договарања, док су се на вишим нивоима постизали незнати договори. Дража се упорно држао своје девизе да још није време за устанак и борбу. Тражио је оружје и муницију из фабрике оружја у Ужицу и део пара из Ужичке банке (што је добрим делом и добио) од Врховног штаба.

Према немачким извештајима до 14. августа 1941. четници нису извршили ни једну оружану акцију, док су партизански одреди широм Србије и Југославије водили значајне борбе. Ипак, током друге половине августа, у септембру и октобру дошло је до мањих заједничких договора, па и већих заједничких акција, посебно у ослобођењу Крупња, Чачка, Горњег Милановца, и других места у загадној Србији. Најуспешнија сарадња остварена је између Ваљевског партизанског одреда и четничког одреда Владе Зечевића и поручника Мартиновића и Краљевачког НОП одреда и Ибарског четничког одреда Вула Вукашиновића.

У ослобођеним градовима: Чачку, Горњем Милановцу, Ариљу, ЈБигу, Крупњу, Мионици. формиране су партизанске и четничке команде места, бирани и мешовити народноослободилачки одбори (Чачак). У ослобођеним градовима: Чачак, Пожега, Ужице, Горњи Милановац и други, јавно, на трговима, једни поред других вршили су уписивање у партизане или четнике (у Чачку упис у партизане вршен је у кафани „Пролеће“, а упис у четнике у кафани „Драгачево“).

Ваљевски партизански одред и четнички одред Владе Зечевића и Ратка Мартиновића, у заједничкој тродневној борби, ослободили су Крупањ, 3. септембра 1941. године. Дража Михаиловић, на преговорима са Немцима у селу Дивцима 11. новембра 1941. године је дословно рекао: „Напад на Крупањ није моје дело, већ је то дело отпадничког поручника Мартиновића...”.

Штабови та два одреда направили су претходно споразум: о заједничкој борби против окупатора, добровољном ступању нових бораца у партизанске, односно четничке одреде и осуди става Драже Михаиловића „да још није време за борбу против окупатора” и направили план за ослобођење Крупња. Према сведочењу Ратка Мартиновића, нападом је руководио Штаб Ваљевског партизанског одреда. Пре напада на Крупањ команди немачке јединице упућен је ултиматум да преда гарнизон, са знаком да ће свим Немцима који положи оружје, животи бити загарантовани. Ултиматум, написан на немачком језику, потписао је поручник Ратко Мартиновић. Немачки командант Крупња тражио је од своје више команде одобрење за предају, која је јавила да је капитулација искључена. Тада су одреди напали Крупањ (1. септембра увече) и после жестоке борбе 3. септембра Немци су истакли белу заставу у знак предаје. У тој борби ослободници су постигли значајан успех. Непријатељ је претрпео велике губитке: 9 мртвих, 30 рањених и 175 заробљених, док су губици ослободилаца износили: 6 мртвих и 12 рањених. Ратни плен, за ондашње прилике, био је врло велики: 2 тешка и 6 лаких минобацача, 22 пушкомитраље за „шарац”, више од 70 пушака, 12 стројница, 10 пиштоља, око 300 хиљада пушчаних метака, затим 18 моторних возила, две радио станице, једна комплетна хируршка болница, два магацина пуна хране.¹⁰

На дан напада на Крупањ четничка јединица којом је командовао потпуковник Веселин Мисита, без одобрења Драже Михаиловића, ослободила је Лозницу и заробила 93 Немца. Том приликом Мисита је погинуо, како бележи Мартиновић, „од српске руке”. Убио га кафеџија Лазар Хајдуковић.¹¹

Тај кафеџија је осуђен и погубљен, мада га је жестоко бранио игуман манастира Троноша, касније четнички командант и кољач, погубљен од партизана као одметник после ослобођења.

Краљевачки партизански одред успешно је сарађивао са Ибарским четничким одредом којим је командовао угледни краљевачки фотограф и антифашиста Вуле Вукашиновић. Његов одред је у почетку био под командом Косте Пећанца, али га је Вукашиновић, учесник Топличког устанка 1917. године, енергично напустио због повезивања са Немцима. Садејство јединица Краљевачких одреда и Трнав-

ског партизанског батаљона и Вукашиновићевих четника остварено је при нападима на Краљево и у супротстављању надирању немачке јединице која се из Крушевца пробијала у Краљево. Успешна сарадња је остварена и у интендантури - прикупљању хране у околним селима и у заједничком лечењу рањеника. Кад су четници напустили опсаду Краљева и кренули на Чачак, Вукашиновић је спречио своје чете да у тој издаји учествују. После повлачења партизанских јединица крајем 1941. из западне Србије, Вукашиновић је остао веран борби против окупатора. Међутим, његове јединице су се почеле осипати, па су је четници Машана Ђуровића разоружали, а Вукашиновића предали Немцима, који су га стрпали у логор на Црвеном крсту у Нишгу. У логору се храбро држао и био један од организатора пробоја и том приликом је погинуо „на жици“ којом је био опасан логор.¹²

И у другим покрајинама бивше Југославије, нарочито у источној Босни и у Црној Гори, у првим месецима устанка, односно у јесен 1942. године, тамошње снаге народноослободилачког покрета и четника деловале су или заједно или су садејствовале.

Најуспешнија сарадња партизана и четника како по ангажовању снага тако и у позадинским акцијама - уређивања ослобођене територије, организовања позадине, лечења рањеника - остварена је у долини Западне Мораве. Та сарадња добила је највећи обим у опсади и нападима на немачки гарнизон у Краљеву. За опсаду Краљева формиран је заједнички оперативни штаб, који су сачињавале најодговорније старешине чачанских и краљевачких партизанских одреда и четничких - мајор Радосав Ђурић и капетан Јован Дероко (четнички представници), Моле Радосављевић, командант и Ратко Митровић комесар Чачанског партизанског одреда и Павле Јакшић, командант Краљевачког партизанског одреда (представници партизана). Колико је та сарадња била блиска и успешна сведочи исказ мајора Радосава Ђурића. Он наводи да је, у време опсаде Краљева, спавао у истом кревету са Молом Радосављевићем, а Ратко Митровић са Ђурићевим ађутантом, затим да су биле заједничке болнице, амбуланте, лекари и да су и јединице често биле измешане и сви су желели заједничку борбу.¹³

У ослобођеном Чачку заплена је једна батерија од четири топа 75 мм „шнајдер“. Батерија је подељена „на равне части“, по два топа партизанима и четницима од којих су формиране батерије и ускоро упућене на положај у опсади Краљева. Неколико дана касније партизанске јединице - Таковски батаљон и 5. љубићка чета - запленили су у борбама против Немаца и два оштећена немачка лака тенка „хочкис“ - први у селу Мајдану, у Дубоком потоку, други на речици Деспотовици - који су иако оштећени одвучени у Горњи Милановац, па у

Чачак где су у Војнотехничком заводу поправљени. Тенкови су такође подељени, један је припао партизанима, други четницима, па су и они упућени на Краљево.¹⁴ Под руководством Оперативног штаба здружене партизанске и четничке јединице извршиле су два већа напада на Краљево (уз учешће артиљерије и тенкова), па иако су мањи делови упали у град, претрпели су знатне губитке.

У више ослобођених места остварена је сарадња у раду команди и органа власти и лечења рањеника: у Чачку, Гучи, Горњем Милановцу, Крупњу, у Мачви и другим крајевима. Петог октобра команде четничког и партизанског одреда именовале су заједнички Градски народноослободилачки одбор Чачка од по 10 партизанских и четничких одборника. Формирана је и заједничка комисија за борбу против пете колоне. У заједничким болницама лечени су и партизански и четнички рањеници у Чачку, Гучи, Горњем Милановцу, Горњој Горевници. У Чачку је мешовита команда руководила железничком станицом. На сахране погинулих бораца у опсади Краљева ишли су и четнички и партизански представници.¹⁵

Међутим, иако је борбена и друга сарадња показала неке резултате, она није дуго трајала. Дража је преко својих представника одржавао тајне контакте са Недићем, чак и са Немцима и под утицајем емигрантске Владе прекинуо сваку сарадњу са НОР. Кад је Колубарска чета Ваљевског партизанског одреда 8. септембра у Белановици, при хапшењу мајора Марка Олујевића и потпоручника Славка Пипана, запленила план о договору Недићевих и Дражиних представника о заједничкој борби против партизана и о новчаној помоћи четницима, Врховни штаб је имао у рукама четнички компромитујући докуменат. Преломни тренутак за оружани сукоб четника и партизана представља долазак групе официра из Каира у Дражину команду (мајори Захарије Остојић и Мирко Лалатовић) средином октобра 1941. Они су донели тајну усмену поруку тадашњег потпредседника емигрантске Владе Слободана Јовановића (мимо знања генерала Симовића, председника Владе) да се прекине сарадња са партизанима, а да се тражи ослонац на Недића, па и код Немаца.

Општи сукоб почео је у рејону Ужица, четничким нападом на град, 1. новембра, па су Дражине јединице напустиле и опсаду Краљева и нападе на Чачак. Мајор Ђурић није хтео да изврши Дражино наређење, а овај га је привремено сменио и за четничког команданта поставио капетана Дерока издавши му наређење (писмено - на француском језику) да одмах нападне партизане у Чачку.¹⁶ Сукоб се проширио на читаву западну Србију, на Шумадију, Босну, Црну Гору. И поред два примирја тај сукоб се претворио у потпуна непријатељства.

Два покрета су се коначно разишла и постала непомирљиви противници. Дража је издао наређење - да са партизанима (по њему - са комунистима) „не може бити никакве сарадње и да су они главни непријатељи". Ускоро је велики део својих јединица, после пада Ужичке републике, легализовао код Недића, а преко, њега и код окупатора. Сукоб је прерастао у непрекидни рат у којем су четници, ослањајући се на квислинге - Недићеве и Љотићеве оружане формације, па на окупаторе (Немце, Италијане, Бугаре) и са њима споразуме склапао, изгубили поверење и помоћ савезника, који су их готово две године помагали, трпели пораз за поразом од НОП, односно Народноослободилачке војске и тотално изгубили углед у народу и поражени.

Напомене

1. Др Јован Марјановић, *Дража Михаиловић између Британаца и Немаца*, стр. 47, „Просвета" - „Народна књига", Београд, „Глобус" - Загреб, 1979.
2. Иван Матовић, *СШарешине ЈуТословенске војске на антифашистичким фронтима*, необјављени рукопис.
3. Др Јован Марјановић, н.д. стр. 64-66; Војна енциклопедија, књ. V, стр. 537, Београд 1962.
4. Др Жарко Јовановић, *Неостварени раШни циљеви Драже Михаиловића*, Београд 2001. УНИС, стр. 730 наводи мало познат (или непознат) податак да је Матл, са Миланом Аћимовићем још крајем маја 1941, када устанка и борбе у Србији није ни „било", посетио Равну гору и разговарао са Дражом.
5. Архив Војноисторијског института (даље А ВИИ), Ча 162, 34/1.
6. А ВИИ, Ча, 1/10-1.
7. Феликс Бенцлер, представник Министарства спољних послова Трећег Рајха код немачког заповедника Србије, А VII, микрофилм, НА\У-И-Т-501, ролна 246, сн. 8385.
8. Јозо Томашевић, *Четници у Духом светском рату*, 334, Загреб 1979, Свеучилишна наклада „Либер".
9. А ВИИ, Елаборат о војној организацији покрета Д. Михаиловића
10. Ратко Мартиновић, *Од Равне Јоре до Врховној шШаб*, „Рад", библиотека Летописи и сећања, Београд 1979, стр. 289.
11. *Исто*, стр. 290.
12. *Народни усШанак и борбе за Краљево 1941*, „Народна књига" Београд и Општински одбор СУБНОР Краљево, 1981.
13. Проф. др. Миодраг Зечевић, *Суђење РавноЈорском покрету*, књ. 3, стр. 1399.
14. *Чачански крај у НОБ*, Историјски архив, Чачак 1968. стр. 107.
15. *Чачански крај*, стр. 115 и 123.
16. *Суђење РавноЈорском покрету*, стр. 1400. У четничком нападу на Чачак погинуо је и капетан Јован Дероко.

Михаиловићев програм о националним питању

Први документи Михаиловићевих погледа на српско „национално питање“ потичу од Пројекта, односно Меморандума др Стевана Мољевића (пре Другог светског рата адвокат у Бања Луци и председник локалног одбора Српског културног клуба). Тај пројекат Мољевић је израдио јуна 1941. године, пре него што се сreo са Михаиловићем. Мољевић је заступао идеју о „хомогеној Србији“, односно о Великој Србији у Великој Југославији, истичући да Срби треба да буду водећа нација на Балкану.

„Србима се намеће данас прва и основна дужност: да створе и организују хомогену Србију која има да обухвати цело етничко подручје на коме живе Срби и да јој осигурају потребне стратешке и саобраћајне линије и чворове, те привредна подручја како би јој био омогућен и обезбеђен слободан привредни, политички и културни живот и развитак за сва времена.

Те стратешке и саобраћајне линије и чворови, потребни за сигурност, живот и опстанак Србије, иако где-где данас не би имали српску већину, имају да послуже Србији и српском народу да се не би више понављала тешка страдања која Србима наносе њихови суседи чим им се пружи прилика.

Пресељавање и замена житељства, нарочито Хрвата са српског и Срба са хрватског подручја, једини је пут да се изврши разграничење и створе бољи односи између њих, а тиме отклони могућност да се понове страшни злочини који су се дешавали у прошлом рату, а нарочито у овом садашњем, на подручју на коме су Срби и Хрвати били измешани, и где су Хрвати и Муслимани по плану ишли за истребљењем Срба...”¹

Према замислима др Мољевића територија тзв. Велике Србије обухватала би не само далеко највећи део бивше Краљевине Југославије, већ и неколико подручја суседне: Мађарске (Печуј), Бугарске (Ћустендил и Видин), Румуније (источни Банат и Решице) и Албаније северни део са Скадром (види карту). Очигледно, били су то мегаломански захтеви према суседима. Поред територије Србије из 1912-1913. године (Македонију и део Санџака), обухватили су Црну Гору и део Санџака који је прикључен Црној Гори после балканских ратова,

целу Босну и Херцеговину, Далмацију од ушћа Неретве, до близу Шибеника, са Дубровником (посебан статус града). док би неколико општина у западној Херцеговини и Босни имале аутономију унутар Србије. Затим, већи део Лике, Кордуна и Банију, територију источно од Пакраца на север до мађарске границе (Дарувар, Грубишно поље, Слатина, Нова Градишка и Славонска Пожега), део Славоније са Вуковаром, Осијеком и Винковцима и Барању. Занимљиво је и то да је Мољевић, што је усвојио и Михаиловић, предвиђао стварање и тзв. велике Словеније (Истра, Словеначко приморје, Коружка и део мађарске територије). И, по тим замислима, све је требало „решити“ до краја рата, тј. заузети све те територије.²

У августу 1941. године је основан четнички Централни национални комитет, а 28. септембра те године донесен је тзв. Политички програм. И Мољевић и касније Дража Михаиловић геноцид над српским народом приписују муслиманима и Хрватима, а не усташама.

Потом се у Пројекту наводи:

„Срби морају имаШи хеЈемонију на Балкану, а да би имали хеЈемонију на Балкану, морају ПреШходно имаШи хеЈемонију у ЈуЈославији.“³

По Мољевићу, дакле, не само Велика Србија у границама бивше Краљевине Југославије, већ „велика“ и на рачун суседа: Албаније, Бугарске, Румуније и Мађарске. Треба нагласити да Мољевић не спомиње етничко чишћење, већ пресељавање, размену становништва „са Хрватима и муслиманима“. Касније ће се видети да је Михаиловић радикализовао Мољевићев план, „разрадио“ га и „допунио“, правим правцатим етничким чишћењем, односно геноцидом - чишћењем „српске земље“ од „несрпског становништва“.

Септембра 1941. направљен је „Програм четничког покрета Драже Михаиловића“, (који је упућен емигрантској Влади у Лондону по др Милошу Секулићу), састављене од поглавља: Рад за време трајања рата; Рад у прелазном периоду; Припреме за нормално стање и питање унутрашњег уређења - социјалног и политичког. Занимљиво је да је у тачки 1 (подтачка 2), истакнуто:

„2. НасШојаШи да се По сваку цену онемоЈуНи Јрађански раШмећу Србима и у Шом правцу утицаШи на друЈе“.

Међутим, Михаиловић се тога није држао. Чим је добио „илегално усмено“ усмерење од потпредседника емигрантске Владе др Слободана Јовановића да су им „партизани највећи непријатељи“, одмах је „окренуо ћурак“, па му је народноослободилачки покрет постао „најглавнији непријатељ“. Такву поруку упутио је и Павлу Ђуришићу.

Али, већ у тачки 2 Михаиловић показује праве намере за етничко чишћење, па каже:

„2. Припремиши се да би у данима слома мојли изеригиши ове акције:

а. да казни све оне који су на злониначки начин служили непријатељу и који су свесно радили на искоренивању српског народа;

б. омеђиши дефакто српске земље и учиниши да у њима остане само српски живаљ;

в. посебно имаши у виду брзо и радикално чишћење Градова и њихово попуњавање свежим српским елементом;

г. изјавиши план за чишћење или померање српског становништва са циљем хомогенизације српске државне заједнице;

д. у српској јединици као нарочито Шежак проблем узети питање муслимана и по могућности решити га у овој фази, и

ђ. унапред одредиши које и какве јединице треба да спроведу извршење прогрома Шачака под б, ц, Т, ДА

У овом „Програму“ Михаиловић, нема сумње, увелико најављује етничко чишћење: да у „српским земљама остане само српски живаљ“, затим „радикално чишћење градова“, а онда „као нарочито тежак проблем узети питање муслимана и по могућности решити га у овој фази рата“. То „питање муслимана“, видеће се касније, Михаиловић је „решавао“ управо у фази рата - тј. правим геноцидом - истребљењем, нарочито у долини Лима (у ширем рејону Пријепоља) и у Фочи и суседним насељима и то у време када је његовој Врховној команди, па и у неким већим штабовима имао британске војне мисије, од којих је то крио „као змија ноге“ и једно време вешто их буквално лагао. Али, то није могло дуго трајати. То су сазнали не само Британци, већ и други међународни фактори, па и емигрантска влада, али „поправке“ није било. Михаиловић је буквално харао по несрпским народима и муслиманској мањини.

У једној својој забелешци из тог времена Михаиловић је записао шта намерава да учини Муслиманима:

„Питање муслиманског становништва потребно је да реши Влада. Муслиманско становништво је својим држањем довело до тога да их наш свет више не жели и неће да има у својој средини. Потребно је да се још сад припреми исељавање у Турску или ма где ван наше територије. На дан устанка они ће сви бити покренути са својих насеља, а прво нико неће моћи спречити. - У датом моменту сви Муслимани биће протерани са својих огњишта. Они који су ближе хрватским областима тамо, главно је да сви буду покренути“.⁵

Четничка замисао будуће Југославије, из 1941. Јодине
(Према једној четничкој брошури под насловом „Наш пут“,
у архиву Војноисторијског института, Београд)

Сумње нема, све муслиманско становништво треба „покренути“ и то са „родних огњишта“! То сасвим сигурно, значи само једно: чистити и уништавати.

Ове документе Михаиловић је „разрадио“ и допунио у „Прогласу српском народу“ од 20. децембра 1941. године, а још детаљније у писму - поруци односно „инструкцији“ вођству црногорских четника (мајору Ђорђију Лашићу и капетану Павлу Ђуришићу). У тој поруци, између осталог, овако формулише свој програм:

- „1. Борба за слободу целокуиној нашеј народа под скритом Њ. В. Петра II.
2. Створити велику Југославију и у њој велику Србију, етнички чисту, у Јрраницама Србије (мислећи и на Македонију, Ј.Р.),

Црне Горе, Босне и Херцеговине, Срема, Баната и Бачке).

3. Борба за укључивање у наш државни живот и свих још неослобођених словеначких територија под Италијом и Немцима (Трст, Горица, Истра и Корупка) као и Буџарске и северне Албаније са Скадром.

4. Чишћење државне територије од свих ненародних мањина и националних елемената.

5. Створити непосредне заједничке Транице између Србије и Црне Горе, као и између Србије и Словеначке чишћењем Санџака од муслиманског живља и Босне од муслиманског и хрватског живља.⁶

У „инструкцији“, Лашићу и Ђуришићу Михаиловић посебно наглашава:

„Са комунистима - партизанима не може бити никакве сарадње, јер се они боре против династије и за остварење социјалне револуције, што никада не сме бити наш циљ.“

Тако Михаиловић пише, односно наређује 20. децембра 1941. године. Све у духу тајне поруке Слободана Јовановића - да су „комунисти наши непријатељи“. Закључак, сам по себи, јасно говори да је Михаиловић још 1941. године водио борбу против НОП-а.

У поглављу „Употреба четничких одреда у Црној Гори: у даном тренутку“ Михаиловић им даје задатке - да изврше прави геноцид! Сада конкретније и одређеније него раније. И то: делом снага од Бијелог Поља према Сјеници „очистити Пештер од Муслиманског и Арнаутског живља“, онда „делом снага“ преко Чакора ка Метохији „да се очисти територија од Арнаута, као и да се пресретну они који ће бити гоњени од Пештера - Санџака“. И најзад: дејствовати ка југу у циљу заузимања Скадра.⁷

Сумње нема, „створити велику Србију, етнички чисту“ значи искључиво - право етничко чишћење и геноцид! О било каквој борби против окупатора ни речи. Од „Пројекта“ Мољевића, преко септембарског „Програма“, па до инструкције црногорским четничким вођама Лашићу и Ђуришићу „развија“ се Михаиловићево „решење“ националног програма - од пресељавања до етничког чишћења, до правог геноцида. Сумње не може бити.

Идеја о „Великој Србији“ није оригинални изум ни Мољевића, а ни Михаиловића. Она је наслеђена, односно буквално преписана из Нацрта програма српских грађанских политичара. Они су 1940. године направили нацрт програма тзв. „Српских земаља“.

У 1. члану тог Нацрта предвиђено је:

„Бановине Врбаска, Дринска, Дунавска, Моравска, Зетска и Вардарска спајају се у једну под заједничким именом Српске земље, чије је седиште у Скопљу.

Досадашње бановине се претварају у области, задржавајући своје називе и своје седиште.“

Нацрт овог плана бо је пандан стварању бановине Хрватске, која је настала споразумом Цветковић - Мачек.⁸ Проф. др Јован Марјановић наводи да је део Нацрта преписао из примерка који је поседовао проф. др Васа Чубриловић, а овај га је добио од Драгише Цветковића, 8. фебруара 1943 године.

Мољевић и Михаиловић, као и њихови сарадници, само су допуњавали већ постојећу идеју о „Великој Србији“. „Допуњавали су је ставовима о етничком чишћењу, као и намераваном експанзијом у друга национална подручја, па чак и у суседне државе.

Програмом четничког покрета и „решавањем“ националног питања бавила се и конференција младих четника интелектуалаца, одржана од 30. новембра до 2. децембра 1942. године у Шаховићима, недалеко од Бијелог Поља у Црној Гори. Михаиловића су на тој конференцији заступали његови потчињени команданти: Захарије Остојић, Ђорђе Лашин и Павле Ђуришић. Главни закључци, који су имали службени карактер, остали су непромењени из ранијег „Четничког програма“. Посебно је потврђено да будућа држава треба да има три националности: Србе, Хрвате и Словенце.

Четврта тачка закључка овако је формулисана:

„На територији будуће државе живеће само Срби, Хрвати и Словенци. Националних мањина не може бити.“⁹

Главним одредбама само су додати циљеви: аграрна реформа, национализација индустрије, велетрговине, банкарства итд.¹⁰

У децембру те године појавио се и „Приручник“ о организацији и циљевима четничког покрета. Ништа посебно ново, што није предвиђано ранијим четничким плановима и прокламацијама, нема у приручнику, сем „југословенства“, које у ствари никад четници и нису могли да остваре, јер састав њихових јединица и присталица готово занемарљиво је имао било каквог успеха изван Србије и Црне Горе, као и територија коју су настањивали Срби у Босни и Херцеговини и Хрватској. Уосталом, замисао о великој Србији била је суштински у супротности са Југославијом, мада су и ранија четничка документа спомињала „велику Србију у великој Југославији“.¹¹

Др Стеван Мољевић и књижевник Драгиша Васић, четнички

идеолози, више пута су у међусобној преписци, као и у преписци са Михаиловићем, додиривали проблеме српског националног питања. Мољевић у писму Драгиши Васићу (из друге половине децембра 1942), најпре хвали Михаиловића и Васића (и његове сараднике и другове), па каже да „има још много да се уради“. А сам наводи „шта се у свету ради“ и шта треба учинити.

У Лондону Хрвати г.г. Крљевић, Виндер, Бићанић и др., а исто тако и Словенци г.г. Крек, Кухар и др. раде: једини за Хрватску, други за велику Словенију. У Америци раде г.г. Шубашић, Савица Косановић, и др., а код Рузвелта ради г. Адамич. Хоће да наставе стару песму. и све то имају да плате Срби својом крвљу.¹²

Даље, Мољевић обавештава да шаље мемоар (који није пронађен као докуменат) о разговорима са Србима из Босне и Херцеговине. Приморја, Црне Горе, Санџака и Јужне Србије. И прилаже карту „о разграничењу са Хрватима“. Али, овога пута Мољевићу је важније да Михаиловића убеди да мора осетити „интриге“ чланова емигрантске Владе, нарочито свађе између Срба и Хрвата, па и Словенаца. И упућује га:

„Ви имаШе да ТовориШе нашој ТосПоди у Лондону, а не они Вама, и исПред Вас а без Вас.

Пресеците мушки и једном за сваТда овакав начин рада Преко лондонскоТ радија, и то одмах док није било касно.”¹³

У једном другом писму (које је Драгиша Васић упутио Михаиловићу), из прве половине маја 1942, опет се покреће питање „хомогене Србије“ и етничког чишћења. У погледу „поседавања територија“, кад рат буде готов, Васић је врло изричит и доследан. Наводи „да је потребно запоседнути територију одмах, и пре него што се ико прибегне, очистити од страног елемента, мислим да нам ово питање не мора задавати много брига.“¹⁴

Напоспетк^, Васић •Јакљ^ч^е свој ппедоаје о етничком чишћењу током рата и одмах иза његовог завршетка:

„Дакле, ако будемо Паметни, ово иштање чишћења односно Пресељавања и измене становништа, неће нам бити нарочито тешко.”¹⁵

Као што се види, сви четнички идеолози, почев од политике предратног Српског културног клуба (у коме су главну реч водили др Слободан Јовановић и Драгиша Васић), укључујући и Мољевића и друге интелектуалце полазили су од „хомогене Србије“, од „велике Србије“, етнички потпуно чисте на свим територијама где су живели

Срби. То се „у длаку“ слагало и са Михаиловићевим схватањима од којих је полазио на почетку ратне каријере, па до оних која је, евентуално, надограђивао од његових саветника. Кад се све уопшти, са Србима нико не може живети! Морају бити „сами на своме“. А измешани су на целој територији Краљевине Југославије, сем „уже Србије“! Заједно су живели и у Војводини, и на Косову, у Санаку, са другим народима и народностима. Посебно у Босни и Херцеговини и Бановини Хрватској.

Истраживач се усуђује да предвиђа: шта би се догодило да су, којом несрећом, победили? Какви би покољи били извршени пре него се „ико прибере“? Било би, највероватније, као што се догађало у грађанском рату у Хрватској и у Босни и Херцеговини деведесетих година?!

Програм „решавања националног питања“ Михаиловић и његови четници су током рата, још 1942. године, једним делом и почели остваривати. Пре свега, путем заиста злочиначких и заиста крвавих покоља муслиманског становништва у ширим рејонима Бијелог Поља, Чајничка и Фоче, као и муслиманског и хрватског народа у рејону Прозора.

Михаиловићев команданти, посебно Павле Ђуришић, Петар Баћовић и Захарије Остојић (наравно и многи други, нижи по субординацији) били су још у почетку силно наоштрени против муслимана посебно, а и против Хрвата. Остојић је, на пример, изјавио: „*Санџаклије се морају клаШи, јер ако ми нећемо њих, они ће ПокушаШи нас*“.¹⁶

У погледу „решавања националног питања“ Михаиловић се држао свог програма и „Инструкције“ коју је дао Ђуришићу, децембра 1941. године и добрим делом је спровео.

Неколико недеља после кад је Италијанска команда протествовала код четника због извршених покоља, четнички комаданти су, како наводи мајор Петар Баћовић, издали „формално наређење“ о стрељању више четника који су окривљени извршили, да би се „оправдали“ код савезника - Италијана! Стрељања није било, наравно. Опет фарса. Чак и кад је вест о покољу муслимана „отишла у западне земље, па кад је др Слободан Јовановић, млако као и увек, због тога опоменуо Михаиловића, рекавши му да то код савезника изазива љутње и прекоре, Дража је, у свом обмањивачком стилу, јавио да су то измишљотине, чак да су муслимани са четницима: „*Ми муслимане имамо у нашим редовима и радо их Примамо...*“ ПоШом: „*Молим да се ово деманШује Преко Радио - Лондона као крајњу измишљоШину усШашко-немачку*“.¹⁷

Због покоља који су четници починили у јесен 1942. године, у заједничкој италијанско - четничкој операцији „Алфа“ против јединица

УВОДНИ ДЕО

5. пролетерске (црногорске) бригаде, међу муслиманским штвом у ширем рејону Прозора (страдало је преко 800 муслима ђином цивилног становништва свих узраста), Италијани су, улти: но наредили својим „савезницима" четницима да напусте терито И то је изразит пример како су Михаиловић, Мољевић, В други њихови сарадници, као и извршиоци четнички командант шавали српско национално питање".

Четнички конгрес у селу Ба, јануара 1944. године, одржаг неуспели „одговор", као пандан одлукама Другог заседања АВ у Јајцу. И поред бројних упозорења Британаца већ више од год] на да поведе борбу против окупатора, а прекине колаборацију Михаиловић и његови саветници (Мољевић, Васић и Живко Т вић) одлучују се - за одржавање свог конгреса. У резолуцији к са четнички покрет Михаиловића само је незнатно „ретерирас гледу етничког чишћења (није смео ни да га помене) и термин ка Србија". Све друго је остало „на нивоу" дотадашњих прогр начела. Поред осталог у „општем народном покрету" говори с нови Југославије, да је то програм „свих Југословена, првенстве ба" да се у Југославији (на федеративном принципу) створи ср] диница „на демократским основима" који ће окупити „део срп род на његовој територији".¹⁸

Милан Грол, у време четничког конгреса министар спољ слова у избегличкој влади Божицара Пурића, оцењује сасвим н но конгрес у селу Ба. Под датумом 16. март 1944, године, Грол ; лежио:

*„Влајић.... Товори о рђаво стилизованом и рђаво нада> проТраму ДражиноТ конТреса. Тамо се оТлашује борба проШњ низма... Ми се бранимо од полишиичке Шенденције ТиШа) а Шре признамо као право Дражи."*¹⁹ У башкој резолуцији тај Мих; ђев „антикомунизам" је добро запазио Грол - и сасвим негат оценио. Ни Михаиловић као ни организатори конгреса нису им мало „њуха" да схвате да им је то била последња шанса, макар тој резолуцији освесте и да одговоре језиком политике, ре флексибилне политике, а не језиком неукусне пропаганде и фг катима, као што су ови делови:

„... КонТрес најодлучније проШесШвује проШив познаШи

И потом се још више заглибљује у фалсификате називајући Народноослободилачки покрет „усташким“ којег подржавају „усташи и Немци“:

„... Котрес жали што су, услед недовољне обавештености о нашим стварима и стварним приликама, неки од наших савезника придали незаслужен значај посебној комунистичкој акцији, те изражава наду да ће ова погрешка бити исправљена у општем интересу Југословена и отите наше савезничке ствари, утолико пре што та акција све више постаје усташка и бива подржавана од стране усташа и од стране Немаца, њихових сателита и њихових криваца у овом рату.“²⁰

То су резони и терминологија Драже Михаиловића коју је он кључао у бројним телеграмима емигрантској Влади у Лондону. Управо, стање је било обрнуто: Михаиловић се везивао и за италијанске и немачке окупаторе, од њих је помоћ добијао, био с њима на фронту, правно споразуме са усташким јединицама и властима. Као ни раније у телеграмима својим наредбодавцима из Лондона, тако ни у резолуцији башког конгреса, ове обмане нису могле да прођу. Нико од званичника и савезника није поверовао овим Михаиловићевим обманама.

Четнички покрет никако није успевао да реалистички постави и схвати питање националних мањина, а посебно што није признавао националне особености Македонаца и Црногораца. Њега је (касније, у емиграцији) врло добро и објективно описао др Живко Топаловић. прва „фигура“ четничког Конгреса у селу Ба и представник на Конгресу створене и проглашене Југословенске демократске и народне заједнице (која је у ствари била обично политичко недоношче). Он је у књизи „Покрети народног отпора“ записао:

„Антихрватство, антимуслиманство и антијугословенство, то је идеологија српског четничтва...“

Искуство је, међутим, показало да је, мимо узајамних уништавања, верско - шовинистичка идеологија имала је једину последицу да и Србе и Муслимане Јони у зависност и у потчињавање туђем освајачу. Само се тако могао очувати свој народ и изборити се са домаћим иноверцима. Комунисти су, међутим, ударили дружим путем, путем заједнице свих Јужних Словена и верске подношљивости. Они су успели да за то нађу разумевања код млађих Јенерација Срба, Хрвата и муслимана, управо у овим мешаним крајевима...“²¹

Све у свему, четничка идеологија и „решење националног питања“ није било прихватљиво ни за један други народ ни националну ма-

њину у Југославији, чак кад би га прихватила некаква Михаиловићева Србија.

Иначе, резолуција четничког конгреса је превише исполитизована. Четнички идеолози и аутори резолуције окомили су се на Друго заседање АВНОЈ-а, одржано у Јајцу 29. новембра 1943. године (непуна два месеца пре четничког конгреса), готово псовачким и гестаповско - полицијским језиком говоре о одлукама АВНОЈ-а, називају их „усташко - комунистичка мањина“, те да АВНОЈ није „никаква народна влада“, да је „партизанска војска“ у великој мери „допринела упропаштавању масе нашег народа“, итд.

Поједини аутори, задњих година, иду чак толико далеко да тврде да је концепт четничког решавања националног питања у Југославији, посебно у Србији, био квалитетнији од од онога што је прокламовао народноослободилачки покрет, те да су комунисти најкривљи што је у време последњег рата дошло до разбијања и цепања Југославије.²²

Ту тезу је у последњим годинама живота, међу првима лансирао др Бранко Петрановић. Потом су га подржавали још понеки историчари од угледа: др Здравко Антонић, донекле и др Венцеслав Глишић, а под њиховим утицајем, вероватно, и др Милан Лазић у закључку своје књиге. Те закључке као да су „додали“ рецензенти? За све су најкривљи комунисти?!

Међутим концепт Народноослободилачке борбе у решавању националног питања, не само Срба, него и других народа и народности у другој Југославији (односно СФРЈ), далеко је, неупоредиво прогресивнији од Мољевићевог и Васићевог, односно Михаиловићевог концепта. Само на мултинационалној, заједничкој основи могућно је дугорочно и сигурно решење националног питања. Сви народи заједно и међусобно у свему су равноправни имају шансу да раде и живе, развијају се дугорочно. Михаиловићев, односно четнички концепт решења националног питања је тотално назадан. Он се показао у „правом огледалу“ деведесетих година у међусобном међунационалном, грађанском и верском рату у Хрватској и Босни и Херцеговини.

Напомене

1 Архив војноисторијског института, Ча, бр. 4/1, кут. 144; Зборник НОБ (даље 36), т. XIV, књ. 1. стр. 2. Оригинал овог документа је у Архиву војноисторијског института.

2 Исто, стр. 2-4; Јозо Томашевић, н. д. 156-158.

3. 36. XIV, књ. 1. стр. 5.

4. *ИсШо*, стр. 26-29.
5. А ВИИ, Ча, к. 1, рег. ор. 17/3-18. Цитира у фусноти приређивач Зборника Бранко Вуковић (36. IX, фус. 7, стр. 28).
6. 36. XIV. књ. 1, стр. 93-94. док. 34.
7. *Исто*, стр. 97.
8. Ј. Марјановић. *Устанак и НОП у Србији 1941*, стр. 189.
9. 36. XIV. књ. 1, стр. 737.
10. Документа о издајству Драже Михаиловића. I, стр. 14-25.
11. *Исто*, стр. 14-25.
12. Наводи Ј. Томашевић, н. д., стр. 101.
13. 36. XIV, књ. 1, стр. 198.
14. *Исто*, стр. 259-260.
15. *Исто*, стр. 260.
16. 36. XIV, књ. 2, стр. 31.
17. *Исто*, стр. 555.
18. Милан Лазић, „*РавноЈорски покрет 1941-1945*“, „ЈНИСм“, Београд 1997, стр. 282-283.
19. Цитира, Милан Грол, н.д. стр. 535. Влајић Божидар Бока министар у емигранској Влади.
20. Према, М. Лазић, н.д. стр. 283.
21. Живко Топаловић, *Покрстч наросЈно! отпора у ЈуЈославији 1941-1945*, Париз. 1958, стр. 52-53, цитира Ј. Томашевић. стр. 162-163.
22. Закључак Лазићеве књиге одудара од претходног текста те публикациије. Терминологија и закључак писани су језиком пропаганде.